

«AFARTA'M BÉ I DIGUE'M MORO»

Selecció, descripció i anàlisi de proverbis i frases fetes sobre els moros

Carme Oriol

El llarg període de dominació àrab a les terres catalanes entre els segles VIII i XIII ha deixat una empremta que és visible en molts aspectes de la nostra cultura. La llengua, la literatura, les tradicions, els costums, la gastronomia..., contenen molts elements que ens recorden aquest passat històric.

Pel que fa a la llengua, la referència als moros (nom amb què popularment s'ha denominat aquesta població d'origen àrab) és present en el lèxic: meló de moro o meló d'Alger (síndria), figa de moro (figa de pala), blat de moro o moresc (panís, dacs), i en unitats fraseològiques com els proverbis i les frases fetes.

En aquest article veurem alguns proverbis i frases fetes que prenen els moros com a referent i en donarem variants i equivalències, sempre que sigui possible. Finalment analitzarem com són vistos els moros a través d'aquesta fraseologia, és a dir, veurem quines connotacions se'ls hi atribueixen i quins són els temes que es tracten.

Els proverbis són fórmules breus, fixades, que s'estructuren a través de recursos del llenguatge poètic, especialment, a través de la metàfora, i que s'utilitzen en la conversa per expressar de forma sintètica un pensament o un determinat punt de vista. Constitueixen un acte de parla complet, amb una estructura i entonació pròpies, i prenen sentit dins del context de la conversa. Les frases fetes són unitats més simples que els proverbis, amb un valor eminentment lèxic (sovint es poden substituir per un verb).

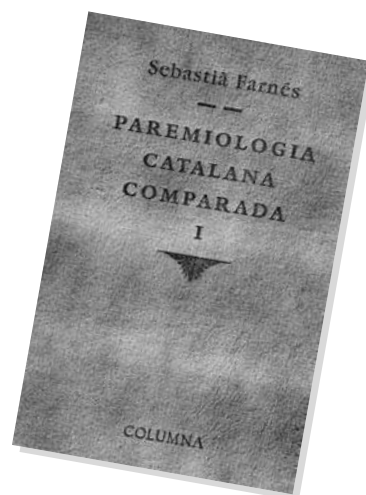
Per això, la següent relació inclou la descripció del significat d'aquestes unitats fraseològiques, ja

que especialment els proverbis, pel seu alt contingut metafòric, poden ser difícils d'entendre si no s'han utilitzat mai. Les fonts d'on s'han extret aquestes unitats fraseològiques són la *Paremiologia Catalana Comparada*, de Sebastià Farnés; el *Diccionari Català-Valencià-Balear* (entrada *moro*), d'Alcover-Moll, i *Tots els refranys catalans*, d'Anna Parés.

- (1) «Afarta'm bé i digue'm moro»
Indica indiferència davant els desaires o menyspreus. El proverbi es coneix també amb les següents variants: (a) «Afarta'm bé i diguem lladre»; (b) «Atipa'm i digues-me drogo». És equivalent als següents proverbis: (c) «Vaja jo calent i riga la gent»; (d) «Arri, burro, i deixa dir».
- (2) «La Joana, els moros se l'emporten, i no plora, i no li sap greu ésser mora»
Dit dels qui s'adapten a les circumstàncies. S'usa per referir-se a algú que no protesta d'allò que sembla perjudicar-lo, però que tal vegada en el fons li és un benefici. Es coneix també en les següents variants: (a) «A Joana se

l'emporten els moros i ella no plora? No li sap molt mal ser mora» (variant valenciana); (b) «Moros se'n duen Na Catalina i ella no plora? És perquè és mora» (variant mallorquina).

- (3) «A moro mort, gran llançada»
Vol dir que quan una cosa ja no té remei, no cal anar-hi amb contemplacions. És equivalent al proverbi: «Arbre caigut, tot-hom hi fa llenya».
- (4) «Com més moros, més ganància (guanys)»
Dóna a entendre que com més gent hi hagi per aconseguir una cosa, millors seran els resultats. També indica que quan són moltes les dificultats que hem de vèncer o nombrosos els enemics a combatre, majors seran els guanys (o el botí). És equivalent al proverbi: «Com més serem, més riurem».
- (5) «Moro mana a moro»
Es diu quan un subaltern traspasa a un altre allò que el superior li havia manat a ell. Una variant balear del proverbi fa: «Moro mana a moro, i moro mana a jo» (per indicar que es passen les feines d'un a l'altre).

- (6) «O tots moros o tots cristians»
Significa que la justícia ha de ser igual per a tothom. Dóna a entendre que es vol la igualtat, sense distincions ni privilegis per a ningú. És equivalent al proverbi: «O tots frares o tots canonges».
- (7) «Què val al moro la crisma si no coneix la sua error?»
Vol dir que és inútil donar consells a qui no en vol fer cas. És equivalent als proverbis: (a) «Picar en ferro fred»; (b) «Predicar en desert, sermó perdut»; (c) «Bé pots xiular, si l'ase no vol beure»; (d) «No hi ha pitjor sord que qui no vol sentir».
- (8) «Per força va el moro a missa»
Vol dir que les circumstàncies obliguen a fer coses que de cap manera fariem per propi impuls. És equivalent al proverbi: «Per força els pengem».
- (9) «Quan hi ha moros a la costa, fes-te enllà»
Vol dir que quan veus que s'acosta un perill, te n'has d'apartar.
- (10) «La raó es dóna a un moro, si la té»
Significa que s'ha de donar la raó a qui la té, sigui qui sigui. Són variants: (a) «La raó, a un moro»; (b) «La raó es dóna a un gos, si la té»; (c) «Sa raó valgui per un negre» (variant mallorquina).
- (11) «Treure el que el moro del sermó»
Significa que no s'ha tret res de profit. S'aplica a les persones que s'empenyen en coses impossibles o molt difícils d'aconseguir.
- (12) «Fer moros»
Vol dir fer trampes, enganyar, especialment dins d'una mateixa família, com, per exemple, dient que una cosa ha costat més del que en realitat s'ha pagat i, així, quedar-se la diferència dels diners. Equival a: «Fer llunes».
- (13) «Fer el moro»
Significa estar inactiu davant de les injúries. És equivalent a: «Fer l'orni»; «fer el sord».
- (14) «Donar-se al moro»
Vol dir exasperar-se, manifestar desesperació.
- (15) «Ésser pres de moros»
Significa que una cosa està en poder de qui no la tornarà o no se la deixarà prendre.

- (16) «Passar una vida de moros»
Vol dir passar una vida amarga, amb penes i patiments. És equivalent a: «Passar un calvari».
- (17) «No matar moros»
Significa no ésser gran cosa, no tenir res de notable.
- (18) «Haver-hi moros a la costa»
Es diu per indicar que hi ha un perill. També significa que hi ha testimonis que no convenen. En aquesta darrera accepció és equivalent a: «Haver-hi roba estesa».
- (19) «Veure moros a la costa»
Vol dir adonar-se del perill o creure que n'hi ha.

Una anàlisi d'aquests proverbis i frases fetes ens permet observar que la imatge que transmeten en relació als moros gira bàsicament al voltant de tres temes: les qualitats personals, la guerra i la religió.

Pel que fa a les qualitats personals, s'observa que en general són negatives. Així es desprèn del proverbi «Afarta'm i digue'm moro» (1), equivalent a altres variants en què la paraula «moro» se substitueix per «lladre» i «dropo». El proverbi «Moro mana a moro» (5) transmet la idea de persona mandrosa, ja que significa que un passa la feina a l'altre en lloc de fer-la. «La raó es dóna a un moro, si la té» (10) també té una connotació negativa, sobretot si tenim en compte les variants del proverbi en què els referents emprats són «gos» i «negre». Altres imatges negatives són les que fan referència a fer trampes, com reflecteix l'expressió «Fer moros» (12), adoptar una actitud passiva, com trobem a «Fer el moro» (13), i ésser tancat d'idees, com es desprèn de «Què val al moro la crisma si no coneix la sua error» (7). Finalment, hi ha una referència a una forma de vida plena de dificultats, com indica la frase feta «Passar una vida de moros» (16). Només el proverbi «O tots moros o tots cristians» (6) es pot considerar que és neutre i no té connotacions negatives.

El tema de la guerra apareix sota diferents formes. Hi ha proverbis i frases fetes que fan referència als raptés i als captius, com

«La Joana, els moros se l'emporten, i no plora, i no li sap greu ésser mora» (2), «Donar-se al moro» (14) i «Ésser pres de moros» (15). D'altres fan referència a temes bèl·lics, com «A moro mort, gran llançada» (3), «Com més moros, més ganància (guanys)» (4) i «No matar moros» (17). Finalment, n'hi ha que destaquen la situació de perill que suposa una incursió per part dels moros. Ho veiem en els següents exemples: «Quan hi ha moros a la costa, fes-te enllà» (9), «Haver-hi moros a la costa» (18) i «Veure moros a la costa» (19).

Finalment, el tema religiós podria tenir a veure amb la situació dels moriscos i la seva conversió forçada al cristianisme. En el cas del proverbi «Per força va el moro a missa» (8), Joaquim Martí Gadea comenta: «Este modisme tan popular en lo nostre regne, ve segurament del temps dels moriscos, els quals, encara que s'havien batejat, solament anaven a missa la major part d'ells quan no podien excusarse». La manca de motivació per les pràctiques religioses catòliques la trobem també en «Treure el que el moro del sermó» (11).

La presència d'aquests proverbis i frases fetes en la nostra llengua i l'ús que se n'ha fet al llarg dels segles mostra com el passat històric de la dominació àrab a les terres catalanes ha conformat un imaginari popular que s'ha mantingut viu en la tradició. I així ho reflecteixen les obres dels nostres lingüistes i folkloristes.

BIBLIOGRAFIA

- ALCOVER, Antoni M.; MOLL, Francesc de B. *Diccionari Català-Valencià-Balear*. Palma: Ed. Moll, 1985.
- CONCA, Maria. *Paremiologia*. València: Publicacions de la Universitat, 1990² [1987].
- FARNÉS, Sebastià. *Paremiologia catalana comparada* (8 vol.) Barcelona: Ed. Columna, 1992-99.
- MARTÍ GADEA, Joaquim. *Tipos, Modismes y Coses Rares y curiosas de la terra del Gè. Arreplegadas y ordenadas per un aficionat, molt entusiasmado de tot lo d'ella*. València: Imp. de Antonio López y C^a, 1906².
- PARÉS I PUNTAS, Anna. *Tots els refranys catalans*. Barcelona: Edicions 62, 1999.